ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 121, Ekim 2021, s. 106-135

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.52520>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
2.09.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.10.2021

Dr. Öğr. Üyesi Fırat SEVİNÇ

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türk İslam Edebiyatı
firatsevinc@hotmail.com

XV. YÜZYIL AZERİ SAHASI ŞAİRLERİNDEN EDHEMÎ VE ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER*

Öz

Azeri sahası, klasik Türk şiirinin hüküm sürdüğü sahalardan biridir. Bu sahada şöhret olmuş birçok şairin yetiştiği bilinmektedir. Ancak bilinmeyen şairler de mevcuttur. XV. yüzyıl şairlerinden Edhemî bunlardan birisidir. Bu çalışmada Edhemî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve divanıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Edhemî'yle ilgili olarak bazı kaynaklarda sınırlı bilgiler mevcuttur. Ayrıca bu bilgilerin ele aldığımız Edhemî'yle ilgili olup olmadığı belli değildir. Edhemî'nin divanındaki dil özelliklerinden ve Akkoyunlu Sultan Yakup için yazmış olduğu bir kasideden onun Azeri sahasına mensup bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Edhemî'nin divanının mevcut 1 nüshası vardır. Nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Şâzeli Tekkesi Bölümü 77 numarada kayıtlıdır. Nüshada 91 gazel, 2 kaside yer almaktadır. Şiirlerinden bir gazel şairi olduğu anlaşılan Edhemî, şiirlerini tasavvufi imgeleri kullanarak duygusal bir tonda yazmıştır. Osmanlı sahasının önemli şairlerinden Şeyhî, Ahmet Paşa, Mesihî ve Karamanlı Nizâmî ile etkileşim içindedir. Şiirlerinde birçok atasözü ve deyim yer verdiğinden dolayı halk kültürüne yakındır.

Anahtar kelimeler: Edhemî, Azeri Sahası, Divan, Şiir, XV. Yüzyıl.

* Bu makale yazarın Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2001 yılında hazırlamış olduğu *Edhemî Divânı ve Tahlili* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

EDHEMÎ FROM 15TH CENTURY AZERBAIJANI FIELD POETS AND EXAMPLES FROM THEIR POETS

Abstract

The Azeri field is one of the fields where classical Turkish poetry prevails. It is known that many poets who became famous in this field grew up. However, there are also unknown poets. Edhemî, one of the poets of the XV. century, is one of them. In this study, information about Edhemî's life, literary personality and divan is given. There is limited information about Edhemî in some sources. In addition, it is not clear whether this information is related to Edhemî, which we have discussed. It is understood from the linguistic features of Edhemî's divan and from an ode he wrote for Akkoyunlu Sultan Yakup that he was a poet belonging to the Azeri field. There is an existing copy of Edhemî's divan. The copy is registered at number 77 in the Şazeli Tekkesi section of the Süleymaniye Library. There are 91 gazel and 2 kaside in the copy. Edhemî, who is understood to be a gazel poet from his poems, wrote his poems in an emotional tone using mystical images. He interacts with Şeyhî, Ahmet Paşa, Mesihî and Karamanlı Nizâmî, who are among the important poets of the Ottoman field. He is close to folk culture because he includes many proverbs and idioms in his poems.

Keywords: Edhemî, Azerbaijani Field, Divan, Poetry, 15th Century.

GİRİŞ

Osmanlı toprakları 1402'de meydana gelen Ankara Savaşı'ndan sonra uzun süren bir siyasi istikrarsızlığa sahne olmuştur. Ancak bu istikrarsızlık Anadolu'daki edebî ve kültürel faaliyetleri yavaşlatmamıştır. XV. yüzyıl, siyasi birliğin tekrar sağlanması ve Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyeti bakımından ilerleme devri olmuştur. Bu yüzyılda Osmanlı sarayı zamanla edebî bir merkez hâline gelmiş, yüzyılın önemli şairlerinden olan Ahmedî, Şeyhî ve Ahmed-i Dâî gibi şairler Germiyan sarayından ayrılarak Osmanlı sarayına intisap etmişlerdir. Türkçe XV. yüzyılda sadece halkın konuşmakta olduğu bir dil olmaktan çıkmış, edebî manada bir yazı dili olmuş, saray ve ordunun yanı sıra yüksek bürokratların konuştuğu bir dil hâline gelmiştir. II. Murad Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercümeler yaptırmış, tercümelerde sade ve açık bir dil kullanılmasını tavsiye etmiştir. Fatih Sultan Mehmet devrinde edebî hayat devletin gelişmesine paralel olarak büyük bir ilerleme kaydetmiştir (İsen vd., 2015: 91-92; Şentürk ve Kartal, 2015: 215-218).

Divan şiirinin Anadolu ve Çağatay sahasından başka görüldüğü bir diğer saha da Azeri sahasıdır. XV. yüzyılda bu sahaya Celâyirlilerden sonra Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri hâkim olmuştur. Bu devletler İran edebiyatına hizmet etmişler ancak Türkçe eserler yazılmasını da desteklemişlerdir. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup döneminde Türkçe ve Farsça şiirlere önem verilmiş, bazı kaynaklar Sultan Yakub'un kendisinin de Farsça ve Türkçe şiirler yazdığını belirtmiştir (Şentürk ve Kartal, 2015: 214).

Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri zamanında Türkçe geniş bir kullanım alanı bulmuş, Türk edebiyatı yaygınlaşmış ve ana dilde pek çok eser yazılmıştır. Bu sahanın en önemli şairlerinden biri olan Nesîmî, anadilli felsefi şiirin temelini atmış; XIV. ve XV. yüzyıllarda kavgacı bir felsefi şiir ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak sufilik ve Hurufilik gibi cereyanlar tezahür etmiş, bu cereyanlar mazlum insanların dünya görüşü ve ruhlarının ifadesi hâline

gelmiştir (Seferli ve Yusifli, 2021: 3). Bunlara benzer tarikatlerin temelini oluşturan tasavvuf, dönemin birçok şairi tarafından benimsenmiş ve tasavvufî imgeler şiirde sıkça kullanılmıştır. Şiirlerinde tasavvufî imgelere yer veren Azeri sahası şairlerinden biri de Edhemî'dir.

Bu çalışmada kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan XV. yüzyıl Azeri sahası şairlerinden Edhemî'nin, hayatı, edebî şahsiyeti ve şu ana kadar tek nüshası olan divanı tanıtılmış ve şiirlerinden örnekler verilmiştir.

1. Edhemî'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı

1. 1. Hayatı

Edhemî hakkında şair tezkirelerinden sadece *Tuhfe-i Nâilî*'de bazı bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler Edhemî'nin hayatı hakkında net tespitler yapılması için yeterli düzeyde değildir. *Tuhfe-i Nâilî*'de Edhemî ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Mehazlarda bu zâta dâir bir kayd u malûmât yoktur. Şâzelî Tekyesi Kütüphânesi'nde bulunan dîvânının H.885/M.1480 tarihinde yazılmış olmasından Fâtih Sultân Mehmed-i Sâni ve Sultân Bâyezîd-i Sâni devri şâirlerinden olduğu anlaşılmaktadır” (Mehmed Nâil, 1949: 1, 26). Bu bilgiler *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*'nda tekrar edilmektedir. Katalogda “Şuarâ tezkirelerinde ve sâir mehazlarda adı bile kayıtlı olmayan on beşinci asrın Fâtih, yahut Bâyezîd II devri şâirlerinden olduğu; *Dirlikde yoh huzûrum u ölmekde nef' hem / Ey mâye-i hayât u memât öldüm el-amân* gibi beyitlerinden ve Ahmed Paşa'nın bazı manzûmelerine, ezcümle La'1 Kasidesi'ne nazire yazmış olmasından, husûsiyle divanının (H.885/M.1480) tarihinde yazılmış bulunmasından anlaşılmıştır” (Komisyon, 1947: 1, 71) şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.

Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri* adlı eserinde Edhemî mahlaslı bir şairle ilgili olarak şunları söylemektedir: “XVI. asır mutasavvıflarından olduğunu tahmin ettiğim Edhemî'nin bir gazeline bir mecmuada tesadüf etmekteyiz. Hayatı hakkında hiçbir malumat elde edemediğim bu şairin Hurufilerden olduğu tahmin olunabilir. Gazeli aynen naklediyorum:

Sûrete kılma nazar ey haste dil gel cânê bak
Cân ü dil âyînesin sâf eyleyüp cânâne bak
Ziynet-i dünyâdan el çek mâsivâdan fârig ol
Ahsen-i takvîme gel her vech ile insâne bak
Âşık-ı dîdâr isen zâhid yûri her zerrede
Sümme vechul'lâhı gör şol sûret-i Rahmâne bak
Mushâf-ı hüsnünde yârin yedi hat birle ayân
Kudretul'lâha nazar kıl âyet-i Kur'âne bak
Çünkü bildin hâsılı efsânedir yok hâsılın
Edhemî sözün dırâz itme heman Sübhâne bak” (Ergun, 1936: 3, 1213)

Sadeddin Nüzhet Ergun'un eserinde verilen gazel eldeki nüshada mevcut değildir. Fakat verilen gazel ile divandaki şiirler içerik ve söyleyiş bakımından karşılaştırıldığında gazelin Edhemî'ye ait olması mümkün görünmektedir. Elimizdeki nüshanın eksik oluşu ve Sadettin Nüzhet Ergun'un Edhemî'yi XV. yüzyıla yakın olan XVI. yüzyıla mensup bir şair olarak tanıtmaması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Edhemî'nin hayatıyla ilgili olarak divandaki bazı beyitlerden çeşitli bilgilere ulaşılabilmektedir. Edhemî Divânı'nda yer alan "la'l" redifli kasidede Yakup adında bir şahsiyetten bahsedilmektedir:

Yakûb-ı tâc-bahş ki her-dem atâ kılır

Her bir kimerde kullarına sad-hezâr la'l (K. 2/9)

Eserin telif tarihi olan XV. yüzyılda kendisine kaside sunulabilecek Yakup adında iki kişiden söz edilmesi mümkündür. Bunlar Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup ve Germiyan hükümdarı II. Yakup'tur. Edhemî'nin eserindeki dil özelliklerine bakıldığında eserin Azeri Türkçesiyle yazıldığı görülmektedir. Söz konusu yüzyılda Azeri Türkçesinin konuşulduğu yörelere Akkoyunluların hâkim olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı beyitte adı geçen şahsiyet Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup'tur. Bu düşüncüyü destekleyecek bir başka beyit ise şudur:

Açılmaz sensizün derd-i huzûrum

Ne sûd itsün mana gülgeşt-i Şîrâz (G. 26/3)

Bu beyitte geçen "Şîrâz" XV. yüzyılda Akkoyunlu sınırları içerisinde yer alan önemli bir kültür merkezidir. Şîrâz'ın gül gezintileri anlamına gelen "gülgeşt-i Şîrâz" ibaresi yaşanan hayata bir atıftır. Ayrıca Osmanlı tezkire yazarlarının, eserlerinde Edhemî'ye yer vermemeleri Edhemî'nin Azeri sahasına mensup bir şair olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Edhemî'nin bazı beyitlerinden dönemin şairlerinden Şeyhî (öl. 832/1429), Ahmed Paşa (öl. 902/1496-97), Mesîhî (öl. 918/1512) ve Karamanlı Nizâmî'yle (öl. 874-878/1469-1473) etkileşim halinde olduğu ve Osmanlı sahası şiirini takip ettiği anlaşılmaktadır. Karamanlı Nizâmî ve Edhemî'nin "nergis" redifli birer kasidesi bulunmaktadır. Bu kasidelerde vezin, redif ve kafiye gibi şekil unsurlarının benzerliği göze çarpmaktadır. Hatta bazı beyitlerde anlam benzerliği de mevcuttur. Karamanlı Nizâmî'ye ait olan;

Sihr ile şubede ilminde kemâli yog ise

Bes ne hileyle alur avcına âzer nergis (Turpcu, 2016: 29)

beytiyle Edhemî'nin;

Tâs bâz oldı meger kim eteginden çiharur

Dem-be-dem pür kadeh dopdolu âzer nergis (K. 1/9)

beyti anlam bakımından müştereklik arz eden örneklerden biridir. Bu benzerlikler Karamanlı Nizâmî'nin İran'da eğitim gördüğü yıllarda (Bilgin, 2001; 24, 453) Edhemî'yle tanışmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Karamanlı Nizâmî'nin babası Molla Velîyüddin'in, oğlunun o devirde medreseleri ve âlimleri ile tanınmış Anadolu'nun bilim ve kültür merkezlerinden biri sayılan Konya'daki öğrenimini yeterli görmeyerek onu genç yaşta yetişmesi ve ilerlemesi için İran'a gönderdiği bilinmektedir. Bu durum Karamanlı Nizâmî'yle ilgili başka bir çalışmada "herhalde, o devirde Timurlular, Akkoyunlu ve Karakoyunluların beraberce hüküm sürdükleri İran'ın tanınmış kültür merkezlerinden birine gitmiş olacaktır" (İpekten, 1974: 16) şeklinde ifade edilmektedir.

Netice itibarıyla Edhemî'nin, kültür ve sanat adamlarını himaye ettiği bilinen Akkoyunlu Sultan Yakup'un muhitinde yetişen bir şair olduğu ve Anadolu sahasında yetişen çağdaşlarıyla etkileşim içinde bulunduğu ortadadır. Ayrıca Sultan Yakup'un ölümünden sonra Azerbaycan

sahasında yetişen pek çok şairin Anadolu'ya göç ettiği de bilinmektedir (Kurnaz, 1999: 48-145). Edhemî'nin de bu şairlerden biri olması ihtimal dâhilindedir.

1. 2. Edebî Şahsiyeti

Edhemî eldeki nüshaya göre nazım şekli olarak sadece gazel ve kasideyi kullanan bir şairdir. Onun nazım şekli olarak daha çok gazeli tercih etmesi lirik ve tasavvufi imgelerle yazan bir şair olmasından dolayıdır. Şiirlerindeki lirizm duygu planında kalındıkça anlaşılmaktadır. Gazellerinde anlattığı aşkı hüznün, samimiyet ve derinlik çerçeveleri içerisinde ele almaktadır. Mevcut iki kasidesinde, gazellerinde olduğu kadar başarılı değildir. Son kısımları eksik olan iki kasidede gazellerindeki duygusallık olmayıp bu kasidelerde sadece memduhu övme gayesi vardır.

Bir gazel şairi olan Edhemî, gazellerinde aşkı güzel bir şekilde ifade edebilme çabası içerisinde. Bunu bir beytinde;

Mutrıb kaşda arz idicek dimiş ol nigâr

Fi'l-cümle şî'ri Edhemînün âşıkânedür (G. 18/5)

şeklinde ifade etmektedir. Edhemî'ye göre aşk her şeyden önce gelmektedir. Aşk unsurunun ekseninde aşkın verdiği acıyı ve aşktan dolayı ortaya çıkan heyecanları işlemektedir. Edhemî için aşk her şeyi unutturan bir duygudur. Aşkı temiz ve samimi duygularla benimseyen Edhemî aşkın verdiği acıdan söz ederken bazen abartılı ifadeler kullanmaktadır:

Melek aglar felek titrer menüm-çün

Eger bir şemme derdüm kılsam âgâz (G. 26/2)

Aşkın verdiği elem ve kederi dile getirirken şikâyetçi değildir. Çünkü şikâyetçi olmayı kendisiyle bağdaştıramamaktadır. Ona göre aşk insanda var olması gereken bir duygudur. Bu durumun nasıl olması gerektiğini anlatan beyitlere yer verirken didaktik bir tavır sergilemektedir.

Edhemî'nin, bazı beyitlerde kafiye ve sesler yardımıyla iç musikiyi hissettirdiği görülmektedir. Bu durum genelde mısra bünyesinde kalmaktadır. Edhemî'nin böyle bir yola başvurması duygularını daha etkili ve samimi bir şekilde ifade etmek istemesinden dolayıdır:

Seyl-i sirişk aparmış idi her taraf kimi

Boynumdan ol kemend-i belâ kılmasaydı bend (G. 8/3)

Gönlümde vatan dutdı gamun hûb olacahdur

Gam gönlüme gönlüm gama matlûb olacahdur (G.17/1)

Daha önce bahsedildiği gibi Edhemî ile Osmanlı sahası şairlerinden Şeyhî, Ahmed Paşa, Mesîhî ve Karamanlı Nizâmı arasında bir etkileşim olduğu düşünülmektedir. Edhemî ile Ahmet Paşa'nın aşağıdaki matlaları arasındaki şekilsel benzerlik bu düşüncüyü kuvvetlendiren örneklerdendir:

Ahmed Paşa;

Lü'lü dişün kim olmuş ana perde-dâr la'l

Her dânesi düşürdi gözümünden hezâr la'l (Tarlan, 1966: 32)

Edhemî;

Gördi lebün tarâvetin ey gül-izâr la'1

Benzi karardı oldu meger şerm-sâr la'1 (K. 2/1)

Ahmed Paşa;

Berg-i semenün lâle gibi hûb olacaktur

Meh-tâb yüzün gün gibi mahbûb olacaktur (Tarlan, 1966: 152)

Edhemî;

Gönlümde vatan dutdı gamun hûb olacaktur

Gam gönlüme gönlüm gama matlûb olacaktur (G.17/1)

Ahmed Paşa;

Halün ey gül yüzlü komış lâlenün bagrında dag

Haddün uyarmış şeb-i îd içre bir sîmîn çerâg (Tarlan, 1966: 213)

Edhemî;

Yüzi aksi yaşlu aynumdan demî gitmez ırag

Bahr içinde gerçi müşkildür besî durmag çerâg (G. 31/1)

Edhemî Divânı'nda yer alan bir gazelde Şeyhî'nin bir şiiriyle benzerlik görülmektedir. İki şairin sevgiliye hitap şekilleri Edhemî'nin muhtemelen kendisinden önce yaşamış olan Şeyhî'yi takip ettiğini ve ondan etkilendiğini göstermektedir:

Şeyhî:

Ey beni lutf u vefâdan her nefes yâd eyleyen

Kurtarıp fûrkat odundan gussadan şâd eyleyen (İsen ve Kurnaz, 1990: 240)

Edhemî;

Ey meni sevdâ-yı ışk ilen giriftâr eyleyen

Nâ-tüvân çeşmi kimi peyveste bîmâr eyleyen (G. 68/1)

Edhemî ile Mesîhî arasında ciddi bir etkileşim söz konusudur. Mesîhî'nin ölüm tarihi 1512'dir. Edhemî'nin ölüm tarihi bilinmediğinden dolayı kimin kimden etkilenmiş olduğu konusunda bir kanaat oluşmamaktadır:

Mesîhî;

Öyküdi gerçi leblerüne ey nigâr la'1

Sonra yüzi kızardı olup şerm-sâr la'1 (Mengi, 1995: 209)

Edhemî;

Gördi lebün tarâvetin ey gül-izâr la'1

Benzi karardı oldu meger şerm-sâr la'1 (K. 2/1)

Mesîhî;

Çemende bülbülü zâr itmege seher nergis

Kaya bakışlar ile eyledi nazar nergis (Mengi, 1995: 185)

Edhemî;

Sâkiyâ geldi dem-i bâde-i ahmer nergis

Götürüpdür ki harîfâne içe zer nergis (K. 1/1)

Bu örnekler Edhemî'nin 15. yüzyılın önde gelen şairleriyle estetik düzeyde bir ilişkiye girdiğini göstermektedir. Edhemî de diğer divan şairleri gibi eserinde Farsça, Arapça ve Türkçe kelimelere, bu dillerin sahip olduğu özelliklerle yapılmış terkiplere, ortak sanat anlayışlarının ve kültürlerin mahsulü olan mazmunlara ve anlatım biçimlerine yer vermektedir. Onun şiirleri sağlam bir üsluba dayalıdır. Söyleyişi sade ve anlaşılırdır. Fakat bazen sanat yapma gayesiyle tekrara düştüğü görülmektedir. Edhemî, şiirlerinde teşbihlere atasözlerine, kalıp ifadeler ve deyimlere de sıkça yer vermektedir:

Hoş görse yahşidür ne kadar kadri olmasa

Çün hûblarun lebinde olur yâdgâr la'1 (K. 2/11)

Meseldür iki karpuz elde durmaz

Anun yolında yek-reng olmag evlâ (G. 1/5)

Seni görmen çü senden ayru gezmen

Meni bilmen neden kılmışsın a'mâ (G. 1/7)

Yanahların güle benzer kim ortasında burun tek

Açılmamış güli nârun asılmış ola nigûnsâr (G. 9/4)

Geh figân eylerem geh istigfar

Neyleyem gönlüm eglerem nâ-çâr (G. 11/1)

1. 3. Divan

Edhemî'nin bilinen tek eseri eksik divanıdır. Divanda 2 kaside 91 gazel bulunmaktadır. Bunların beyit sayısı 483'tür. Süleymaniye Kütüphanesi Şâzeli Tekkesi Bölümü 77 numarada kayıtlı bulunan Edhemî Divânı'nın tavsifi şu şekilde ifade edilmektedir:

“Baş:

Bilmen arûzı cehlime kâ'il durur

Fehm ... eger olsa şâygân (G. 56/1)

Son:

Çü bîmâr Edhemî peyveste hurşîd

Terâ ber-gerd ser-mîgerded ez-dûr

İts.th: H.885-M.1480

yk: 48, ölç: 220x125-145x78, st: 12, çok güzel talik, cl: yaldız, szb: yaldız ve kırmızı, kt: abadi, ct: şemseli ve mıklepli siyah meşin.

Kabının bir tarafı kopmuş, şirazesi dağılmış ve yapraklarını güve yemiştir” (Komisyon, 1947: 71).

Edhemî Divânı imla ve fonetik bakımından Azeri Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Divanda görülen ses değişimleri şunlardır:

“-b/-m” **Değişmesi**: Man, mana, men, meni, menem, menden, menüm, menümçün, menimlen, min, munca, munda, munun:

Geh lutfi dirgürir meni gâh öldürür gamı

Bilmen ne nesneyem demek olmaz beşer **mana** (G. 2/1)

Ölgeç **menümçün** aglaman ey dostân velî

İltün revân makâmuma âvâz-ı nây ilen (G. 17/3)

Men bî-nevâ cefâ-yı cihânuñ hesâbı yoh

Sen söyle **munca** derde bu derdmende neylesün (G. 15/3)

Başta “-y” Düşmesi: İlan:

Zülfi hayâli yâdıma her gice kim gelür

Boynumda subh olunca **ilanlar** kılur kemend (G. 8/2)

“-k/-h” **Değişmesi**: Aglamahdan, ahıtdı, anacah, arhamdan, bahsam, çiharur, danuhdur, korharam, oh, yuhudaken, yahdun, yanah:

Kaddümi rence kılupsan gice men **yuhudaken**

Tâ seher baht ile âşüfte savaş eylemişem (G. 47/5)

Dâne-i eşküm ki damdı gözlerümden sînemi

Deldi **arhamdan** revân oldu yakîn elmâs olur (G. 4/4)

Eyle urgıl kim hadengün sînde eglenmesün

Korharam peykânları sînemde kalsa pâs olur (G. 4/5)

“-t/-d” **Değişmesi**: Töşek, tökmek, daş, dutsan, danuhdur, derlegeç, dutısardur:

Öyle nâzîkdür tenün kim derz man mecrûh olur

Yâsemenden ger **töşek** kılsan kızıl gülden lihâf (G. 32/4)

Kaşuñâ teşbîh iderler aceb kim mâh-ı nev

Şâdııudan her zamân gökyüzine **daşlar** külâh (G. 19/7)

Edhemî nazmun ilen âhirkâr

Dutısardur bu dehr-i köhne nizâm (G. 44/5)

“-k/-g” Değişmesi: Artug, balıg, durmag, toprag, varmag:

Zerd olur ki agarur benzi ana benzer kim

Artug içmiş ola dün bir nice sâgar nergis (K. 1/2)

Yüzi aksi yaşlu aynumdan demî gitmez **ırag**

Bahr içinde gerçi müşkildür besî **durmag** çerâg (G. 31/1)

Şarf ideli şâh ehl-i cihâna zer ilen sîm

Deryâda **balıglar** dağı yüklendi diremden (G. 59/4)

Divanda kullanılan bazı ekler ise şunlardır:

Anuban, **ahuban**, **bilmen**, **döndürmen**, **çihgeç**, **derlegeç**, **görgeç**, **dirgürür**, **dirilmegüm**, **diyüpdürler**, **kılupsan**, **dönmenem**, **dutısardur**, **görsed**, **görmekligüm**, **gezmegil**, **görsedeli**, **görmezem**, **idesüz**, **iltürirken**, **kılgıl**, **urgıl**, **kılurmen**, **canumnı**, **sensizün**.

İkrâr kıldı kulluga **görgeç** dudagını

Devr-i lebünde yazdı be-hatt-ı gubâr la1 (G. 2/5)

Aglamahdan gözlerüm kör oldu **görsed** hüsnünü

Çünkü çeşme dil-berün tozın cilâdır murtazâ (G. 3/2)

Hadeng-i gamzeni her geh kim imtihân **idesüz**

Haber kılun çiharam cânı tâ nişân **idesüz** (G. 27/1)

Derd-i ışkundan dile ey fitne gözlü çıhdı baş

Edebilmen kimseye ölsem men-i dil-hasta fâş (G. 29/5)

Ey İlâhî isteyen çoh **gezmegil** vîrânede

Olmasun a'mâ gönüller mülkünü kılgıl tavâf (G. 32/5)

Ay yüzün **görmekligüm** çün halk düşmendür mana

Ger Ferîdûn olsa tenhâ neylesün bir şehre dil (G. 38/2)

Edhemî nazmun ilen âhirkâr

Dutısardur bu dehr-i köhne nizâm (G. 44/5)

Güneş yüzün **görüben** olmasaydı bagrum su

Harâretinden anun ey kamer kebâb olurum (G.45/2)

Divanda geçen ve bazıları günümüzde Azeri Türkçesinde kullanılan Türkçe arkaik kelimelerin anlamlarını günümüz Türkiye Türkçesi'nde tamamen farklı kelimeler karşılamaktadır. Bu kelimeler şunlardır:

Aytmak-söylemek, aparmak-götürmek, arhuncah-yavaşça, bürk-kalpak, berlü-beri, yağurmak-gizlemek, çizginmek-dönmek, daşra-dışarı, dapşurmak-emanet etmek/geri vermek, dammak-damlamak, danuh-tanık, eglemek-oyalamak, epsem-sessiz, gözgü-ayna, gözgütücü-ayna tutan, hande-nerede, hamı-herkes, haçan-çabucak, içre-içeri, kimi-gibi, k'ana-ki ona, mencileyin-benim gibi, tek-gibi, niçükdür-nasıldır, sayru-hasta, sagunmak-ağıt yakmak,

sındurmak-kırmak, sümük-kemik, şimdengirü-bundan sonra, uş-işte, uğrı-hırsız, yetmek-ulaşmak, yelek-okun tüyleri, yahşi-güzel:

Tenündür şişe mey rengin **yaşurmaz**

Ulu'l-ebşâra eyler âşikâre (G. 1/9)

Firkatün **sındurur sümüklerimi**

Vas-ilen cebrin eyle yâ Cebbâr (G. 11/4)

Fâş eylemegil hâdim-i mey-hânede makamın

Her zâhid-i bî-dânişe sen Edhemî **epsem** (G. 48/5)

Korharam bîdâr olur ol şûh u bîmâr uyhudan

Sârbân lutf eyle **arhuncah** yetürtgil mahmili (G. 88/3)

Edhemî, kasidelerinde memduhu övme amacı güttüğünden dolayı sanat yapmakta bu da bazen sıradanlığa düşmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı kasidelerinde kullanmış olduğu dil gazellerinde kullanmış olduğu dile nazaran daha ağırdır.

Divan şiirinde vezin ve kafiye şiirin şekli yapısını oluşturur ve şiirde vezin aruzdur. Aruz Arapça'nın ses dizgesine uygun olan ve temelde hecelerin uzun ve kısa oluşuna dayanan bir ritm meydana getirir (Macit, 1996: 75). Ritmi teşvik eden ve mısraların akışkanlığını sağlayan diğer unsurlar da kafiye ve rediftir. Edhemî Divânı'nda en çok kullanılan kafiye zengin kafiyedir. Bu kafiye çeşidini oluşturan harfler divanda genel olarak bir uzun ünlü ile bir ünsüz harften meydana gelmektedir.

Ne serhoşdur gözün yâ Rab kim ayrılmaz humâr andan

Ne âteşdür yüzün bilmen yanar gönlümde **nâr** andan (G. 14/1)

Ger nisâr-ı makdemün cân u dil ilen **râs** olur

Âşıkâ ayb itme kim sermâyesi iflâs olur (G. 4/1)

Gönlümde vatan dutdı gamıñ **hûb** olacahdur

Gam gönlüme gönlüm gama matlûb olacahdur (G. 3/1)

Cevr ile âkibet meni ol mâh-ı dil-pesend

Kıldı harâb u hasta dil-i zâr u derdmend (G. 8/1)

Divanda kullanılan redifler ve bu rediflerle yazılan şiirler şunlardır:

Kelime	Şiir No	Kelime	Şiir No
Andan	(G. 61)	La'1	(K. 2)
Bildürmen	(G. 65)	Nergis	(K. 1)
Dil	(G. 38, 39)	Neylesün	(G. 64)
Disem	(G. 46)	Olacahdur	(G. 17)
Eyledi	(G. 84)	Oldı	(G. 80, 81, 82, 83)

Eylemişem	(G. 47)	Olmaga	(G.74)
Eyler	(G. 23)	Olmaya	(G. 77)
Eyleyen	(G. 68)	Henüz	(G. 28)
Gül	(G. 40)	Olur	(G. 21, 22)
Hem	(G. 50)	Olurum	(G. 45)
İde	(G. 73)	Seni	(G. 91)
İdesüz	(G. 27)	Tersâya	(G. 76)
İlen	(G. 66, 67)	Yidi	(G. 85)

Edhemî'nin gazel ve kasidelerinde kullandığı aruz kalıpları ve bu kalıpların bağlı olduğu bahirler aşağıdaki tabloda belirtilmektedir:

Bahir	Kalıp	Kullanıldığı Gazel Sayısı	Kullanıldığı Kaside Sayısı
Hecez	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	6	
	Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ' ilü fe'ûlün	16	
	Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün	10	
Remel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	33	
	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün		1
Muzârî	Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	18	1
Müctes	Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün	4	
Hafîf	Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün	3	

Tabloda da görüldüğü üzere Edhemî en çok remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbını kullanmaktadır.

Edhemî yazmış olduğu şiirlerde aruza son derece hâkimdir. Çok az beyitte aruz kusuru görülmektedir. Bu kusurlar şairin mahlasının geçtiği beyitlerde daha fazladır. Bu da şairin, mahlasını beyit içinde kullanmada sıkıntı çektiğini göstermektedir. Aruz kusurlarının bulunduğu bazı beyitler aşağıda verilmektedir:

Lalün tarâvetin gören uşşâk-ı dil-harâb
İtdi nisâr vuslatun ey gonce şümâr la'1 (K. 2/6)
Gerçi ki cezm iderse zî-rû-yı gazab yakîn
İncü yirine vire sadef dürr-i bîhâr la'1 (K. 2/12)
Fâş eylemegil hâdim-i mey-hânede makâmın
Her zâhid-i bî-dânişe sen Edhemî epsem (G. 48/5)

Edhemî Divânı'nda toplamda 251 tamlama, 72 deyim, 24 kalıp ifade, 10 atasözü, 2 hadis ve 1 âyet bulunmaktadır. Verilen sayılara aynı ifadenin birden fazla kullanımı dâhildir. Bu kelime grupları ve bunların geçtiği yerler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tamlamalar:

Sıra No	Adet	Bulunduğu yer
1 âb-ı zindegî	1	G28
2 âfet-i cân	1	G39
3 âfitâb-ı rû-yı zemîn	1	G75
4 âh-ı âteşbâr	1	G12
5 âh-ı ciger-sûz	1	G23
6 âh-ı seher	1	G87
7 aķık-i ter	1	G51
8 aks-i la'î	1	G43
9 aks-i rûy u zülf	1	G80
10 ârâm-ı cân	1	G22
11 arzû-yı şafâ	1	G47
12 âşık-ı ...	1	G58
13 âteş-i ışk	1	G39
14 âvâre-i kûh u beyâbân	1	G52
15 âvâz-ı hâzîn	1	G15
16 âvâz-ı nây	1	G67
17 âyât-ı kelâm	1	G37
18 bâ-vücûd-ı kâhil	1	G88
19 bâd-ı şabâ	2	G16, G29
20 bâd-ı seher	2	G16, G87
21 bâğ-ı cennet	1	G90
22 baħr-ı ummân	1	G52
23 bâr-ı melâmet	1	G41
24 bâr-ı miħnet	1	G32
25 bârân-ı nîsân	1	G74
26 be-dîdâr-ı Hâlîl	1	G41

27	bî-zahmet-i pâ	1	G36
28	binâ-yı Kâ'be	1	G28
29	büt-i Çîn	2	K1, G91
30	büt-i ʿayyâra	1	G49
31	bûy-ı gül	1	G40
32	câm-ı Cem	1	G90
33	cân-ı müstemend	1	G8
34	çarh-ı rakkaş	1	G30
35	cebîn-i kamer	1	G72
36	cefâ-yı cihân	1	G64
37	cehl-i mürekkeb	1	G5
38	çelîpâ-yı ser-i zülf	1	G76
39	cemâl-i hûb	1	G15
40	cerîde-i çarh	1	G33
41	çeşm-i bîmâr	2	G10, G66
42	çeşm-i cihân	1	G20
43	çeşm-i gayr	1	G1
44	çeşm-i girân-hâb	1	G9
45	çeşm-i süzen	1	G51
46	çeşm-i zamâne	1	G20
47	çîn-i zülfinde	1	G31
48	cûy-ı gül	1	G40
49	dâne-i eşk	1	G22
50	dâr-ı cefâ	1	G10
51	dehân-ı fikr	1	G87
52	dehr-i köhne	1	G44
53	dem-i bâde-i ahmer	1	K1
54	derd-i dil	1	G65
55	derd-i huzûr	1	G26
56	derd-i ʿışk	1	G29
57	deryâ-yı fikr	1	G30

58	deryâ-yı ʿummân	1	G74
59	dest-i fırkat	1	G84
60	dest-i himmet	1	G1
61	dest-i kazâ	1	G41
62	dest-i kudret	1	G7
63	dest-i zamâne	1	G1
64	deste-i gül	1	G14
65	devr-i kamer	4	G1, G33, G72, G87
66	devr-i leb	2	G1
67	dil-ber-i ʿâli-cenâb	1	G51
68	dil-i zâr	1	G8
69	dûd-ı âh	1	G14
70	dûd-ı sine	1	G44
71	dürr-i bîhâr	1	G1
72	dürr-i gâltân	1	G74
73	ehl-i âlem	1	G68
74	ehl-i cihân	2	G59, G75
75	ehl-i şafâ	1	G14
76	ehl-i Türkistân	1	G90
77	ehl-i ʿâlem	2	G4, G28
78	endûh-ı cihân	1	G5
79	eṭrâf-ı cihân	1	G5
80	eṭvâr-ı bezm	1	G28
81	evşâf-ı hüsn	1	G50
82	ez-ğam-ı cihân	1	G56
83	figân-ı vâh	1	G72
84	fikr-i bâṭıl	1	G36
85	fikr-i leb-i laʿl	1	G54
86	fitne-i âhîrzamân	1	G20
87	ğam-ı hicr	1	G54
88	ğamze-i fettân	1	G71

89	ğayr-ı haṭuñ	1	G1
90	gerd-i na°leyn	2	G31, G80
91	gerd-i ser-i kûy	1	G47
92	ğubâr-ı haṭ	1	G4
93	ğubâr-ı pây	1	G20
94	gül-geşt-i Şîrâz	1	G26
95	gül-i ra°nâ	1	G57
96	gülberg-i ṭar	1	G87
97	gülberg-i tersâ	1	G76
98	gülçehre-yi bed-mihr	1	G38
99	gülzâr-ı ruḥ	1	G13
100	ḥadeng-i gamze	1	G27
101	ḥâdim-i meclis	1	G18
102	ḥâdim-i mey-ḥâne	1	G48
103	ḥadîs-i la°l	1	G1
104	ḥâk-i ḳadem	1	G59
105	ḥâk-i kef	1	G45
106	ḥâk-i kef-i pâ	1	G60
107	ḥâk-i pây	1	G3, G41
108	ḥalk-ı °âlem	1	G42
109	ḥaşmet-i Cem	1	G59
110	ḥasta-i derd	1	G72
111	ḥâtîr-ı latîf	1	G1
112	ḥatt-ı ḥüsn	1	G33
113	ḥatt-ı sebz	1	G14
114	ḥayâl-i ḥurdedân	1	G55
115	ḥayâl-i müddei°	1	G46
116	ḥayâl-i °âlem	1	G91
117	ḥikâyet-i Mûsâ	1	G20
118	ḥoḳḳa-i mercân	1	G1
119	ḥûy-ı gül	1	G40

120	ışk-ı ciger-sûz-ı dil-ârâ	1	G1
121	ism-i bâde	1	G28
122	kal'a-yı zerrin	1	K1
123	qand-ı mükerrer	1	K1
124	qandîl-i mua'llak	1	G34
125	qat'-ı nazâr	1	G25
126	qâ'im-i maqâm	1	G73
127	Kâ'be-i kûy	1	G14
128	kemâl-i şûret	1	G15
129	kemend-i belâ	1	G8
130	kıl-i ışk	1	G36
131	kıssa-i zebûr	1	G20
132	küfr-i muṭlaq	1	G34
133	kûh-ı Tûr	1	G20
134	leb-i la'f	1	G16
135	leşker-i ışk	1	G6
136	mâh-ı dil-pesend	1	G8
137	mâh-ı nev	1	G71
138	maḥall-i cilvegâh-ı Hakk Teâlâ	1	G1
139	mânend-i mîl	1	G41
140	mânend-i Âli	1	G89
141	maṭbah-ı ışk	1	G77
142	maṭla'-ı hurûf-ı kelâm	1	G44
143	mâye-i hayât u memâ	1	G56
144	meh-i bed-mihr	1	G24
145	men-i dil-ḥasta	3	G29, G82, G83
146	men-i dîvâne	1	G47
147	men-i miḥnet-zede	2	G59, G60
148	merd-i muḫbil	1	G36
149	merd-i mükemmil	1	G36
150	merdüm-i bîmâr	1	G66

151	mest-i hâb	1	G45
152	meydân-ı ışk	1	G52
153	mihmân-ı hayâl	1	K1
154	mihr-i hayâl	1	G81
155	mir'ât-ı kalb	1	G36
156	muḥâl-ı ʿaql	1	G4
157	mülk-i ḥüsn	1	G71
158	naḥl-i kad	1	G1
159	naḥl-ı ʿasel	1	G72
160	narḥ-ı hasta-dil	1	G51
161	nergis-i fettân	1	G54
162	niḳâb-ı kamer	1	G81
163	nisâr-ı maḳdem	1	G22
164	nûr-ı dîde	1	G18
165	pâ-yı to	1	G45
166	pehlûy-ı gül	1	G40
167	perde-i pindâr	1	G9
168	râh-ı tevekkül	1	G67
169	râz-ı nihân	1	G65
170	resûl-i Hudâ	1	G67
171	rişte-i cân	1	G60
172	rûḥ-ı mecrûḥ	1	G15
173	rûḥ-ı mücessem	1	G71
174	rûy-ı gül	1	G40
175	rûz-ı ezel	1	G68
176	şad-hezâr	1	G1
177	şâḥ-ı mercân	1	G39
178	Saʿd-ı Vaḳḳâş	1	G30
179	şehd-i laʿl	1	G22
180	şehîd-i gamze	1	G26
181	şehr-i Mînâ	1	G14

182	şehsüvâr-ı hüsn	1	G8
183	şekl-i manzûr	1	G19
184	şemʼ-i cemâl	1	G32
185	seng-i beşâret	1	G6
186	ser-i fitne	1	G81
187	ser-i kûy	1	G68
188	ser-i mû	1	G13
189	ser-i zülf	2	G17, G80
190	şerbet-i vaşl	1	G22
191	serv-i çemen	1	G46
192	serv-i revân	1	G54
193	sevdâ-yı ışk	1	G68
194	seyl-i sirişk	1	G8
195	seyr-i şâm	1	G43
196	seyr-i ʼâlem	1	G50
197	sîne-i ʼuşşâk	1	G55
198	şîşe-i mey	1	G62
199	şûh-ı tersâ	1	G76
200	sünbül-i ter	2	G16, G72
201	sûre-i Yûsuf	1	G42
202	sûy-ı gül	1	G40
203	tâb-ı teb	1	G5
204	târ-ı zülf	2	G7, G84
205	tâs-ı zer	1	K1
206	ten-i nâzik	1	G5
207	terk-i mâl ü ser	1	G75
208	tîğ-ı kahr	1	G39
209	tîğ-ı sitem	1	G75
210	tîğ-ı ʼışk	1	G77
211	tufân-ı âba	1	G67
212	Türk-i hırâmân	1	G17

213	ümmîd-i behîşt	1	G48
214	uşşâk-ı dil-ḥarâb	1	G1
215	üstâd-ı ezel	1	G7
216	vaʿd-ı iḥsânı	1	G4
217	vaʿd-ı incâz	1	G4
218	verd-i semen	1	G46
219	vird-i zebân	1	G16
220	vişâl-i yâr	1	G51
221	Yaʿkûb-ı tâc-baḥş	1	G1
222	zâhid-i bî-dânişe	1	G48
223	zaḥm-ı ḥadeng	1	G18
224	zaḥm-ı muḥabbet	1	G9
225	zaḥm-ı ser	1	G60
226	zarf-ı ḥûn	1	G39
227	zekât-ı laʿl	1	G33
228	zi-rû-yı ğaḏab	1	G1
229	zıdd-ı nûr	1	G20
230	zıkr-i cemîl	1	G42
231	zıkr-i şeyḥ ü şâb	1	G80
232	zinde-i câvîd	1	G77
233	zülfi-i siyâh	1	G20
234	zulmet-i dey	1	G74

Deyimler:

1	âh eyledi	1	G81
2	al ḥabâr	1	G89
3	aynum oldu çâr	1	G61
4	bağlandı zebânum	1	G49
5	baş çıldı	1	G29
6	baş a geldi	1	G12
7	başuma tökmekden remâd	1	G7
8	bel bağladım	2	G24, G88

9	belin sındurur	1	G38
10	cân alınur	4	G24, G50, G14, G63
11	cân çekdüñ	4	G3, G11, G54
12	cân çıhdı	2	G46, G23
13	cân dapşuranda	1	G9
14	cân eylerem nisâr	1	G91
15	cân kıasdın	1	G71
16	cân kıatar	1	G43
17	cân virür	11	G12, G42, G55, G3, G53, G24, G74, G29, G42, G27, G35
18	çekmesem âh	1	G24
19	çıharam cânı	2	G27, G43
20	çizginürem başuñ	1	G5
21	dapşurmaduñ cân	1	G74
22	dâr oldı cihân	1	G55
23	dâr olur gönli	1	G87
24	demür çekdi	2	G60, G62
25	dert tökmek	1	G30
26	dikmeye aynum bebekleri	1	G8
27	el virse	1	G48
28	elden bıraıhdı	1	G30
29	gelmenem dile	1	G75
30	giderür aıhlumı	1	G16
31	görünme aynuma	1	G91
32	gözden salandan	1	G10
33	ıhaber kıluñ	1	G27
34	ıhaberın virdi	1	G49
35	ıhâr-ı muıaylân	1	G52
36	ıhasretüñ çekdüm	1	G24
37	ıhoş görse	1	G1

38	қан ағлады	3	G5, G29, G91
39	lisân virmez	1	G55
40	mendel çekme	1	G37
41	şâdılığdan daşlar külâh	1	G71
42	salandan gözden	1	G88
43	sözün muhtaşarı	1	G87
44	vağan dutdı	3	G17, G50, G59
45	vağan kıl	1	G1
46	virmez âmân	1	G51
47	yüz görsedüp	1	G14
48	yüzini sürterdi	1	G16

Kalıp ifadeler:

1	âhirü'l-emr	1	G89
2	beytü'l-hazan	1	G46
3	bî-kâl u kıl	1	G41
4	büt-şiken	1	G46
5	dem-be-dem	1	K1
6	Dopdolu	1	G49
7	doya doya	1	G75
8	ez deşt ü kuhsâr	1	G1
9	fi'l-cümle	1	G18
10	kün fe-kânuñ	1	G19
11	leb-â-leb	1	G50
12	pâre pâre	1	G11, G85
13	pır pır	1	K1
14	şeb-heme-şeb	1	G5
15	şerha şerha	1	G70
16	serî'ü'l-nizâm	1	G43
17	şifâe'n-nâs	1	G22
18	şikeste-dil	1	G46
19	Şimdengirü	1	G89

20	ulu'l-ebşâr	1	G1
21	varağ varağ	1	G33
22	yir yir	1	G87
23	zâr zâr	1	G1

Atasözleri:

1	az yata kim ki yaħın ola aña pâsbân	1	G51
2	ay dutulan gicenüñ çalgısı çün kim tâs olur	1	G22
3	er oğlundan yarâğ olmaz	1	G31
4	fıkr-i izâ câe'l-każâ	1	G3
5	germ olur çığgeç buluğdan âfitâb	1	G4
6	gün yüzine kim çekeler gil	1	G37
7	iki karpuz elde durmaz	1	G1
8	il ilen kara gün olur bayrâm	1	G44
9	sefer kütlu olur kavse giren günden kamer	1	G16
10	yârsuz kalur ol aybsuz yâr isteyen	1	G63

Hadisler:

1	cennete girmez baħıl	1	G42
2	kılmağ yaman gözden hâzer	1	G25

Ayet:

1	yâ leytenî küntü türâb	1	G4
---	------------------------	---	----

2. Edhemî'nin Şiirlerinden Örnekler

1

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Tâ ğubâr-ı hať yüzüñ devrin tamâm ey mâhtâb
Dutdı yandum ğuşşadan *yâ leytenî küntü türâb*

Burķa° açsañ kan yaşumdan yüzüñi görmez gözüm
Ölürem ger açmasañ bir dem cemâlüñden niķâb

Yimesem °ışķuñ ğamın her-dem sanâ kanum ħelâl
Leblerüñden ayru ger içsem ħarâm olsun şarâb

Zâhide görmek cemâlüñi muħâl-ı °aķl idi
Yılda bir kez °aynuma ger gelme bir laħza ħâb

Çıħdı zülf altın yüzi yandurđı ehl-i °âlemi
Kim meşeldir germ olur çığgeç buluğdan âfitâb

Edhemî yârende olmaz vâ'd-ı incâz itmemek
Vâ'd-ı ihsânı lebûñ mahremde olmağda hesâb

2

Mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Cevr ile 'âkibet meni ol mâh-ı dil-pesend
Kıldı harâb u hasta dil-i zâr u derdmend
Zülfî hayâli yâdıma her gice kim gelür
Boynumda şubh olunca ilanlar kılur kemend
Seyl-i sirişk aparmış idi her taraf kimi
Boynumdan ol kemend-i belâ kılmasaydı bend
Tâ dikmeye cemâlûñe 'aynum bebekleri
Her lahza oda yah anı qarşuñda çün sipend
Her anda sürse merkebi ol şehsüvâr-ı hüsn
Dil perdesin düşür yolına cân-ı müstemend
Gönder hayâlûñ ilçisini cânı eglesün
Yohsa çıkar bu sineden işitmez oldu pend
Yâruñ gamından öyle za'if oldu Edhemî
Kim bir qarınca 'âlemi gezdüre bî-gezend

3

Mef'ûlû mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

Göñlümde vatan dutdı gamıñ hûb olacağdur
Gam göñlüme göñlüm gama ma'lûb olacağdur
Aşifte ser-i zülfini dün uyğuda gördüm
Ta'biri anuñ fitne vü âşûb olacağdur
Cennet saru seyr eylese ol Türk-i hırâmân
Cevrûñ ser-i zülfi hamı cârûb olacağdur
Endûhuña şabr itmege ey şûh cihânda
Miskinler eğer olmasa Eyyûb olacağdur
Sensüz bilürüm Edhemîñüñ yâruñ oğının
Endâmı hamı âhın ilen çûb olacağdur

4

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ger nişâr-ı maqdemüñ cân u dil ilen râs olur
'Âşıka 'ayb itme kim sermâyesi iflâs olur
Burka' assan müddei' başına çalsam gam degül
Ay dutulan gicenüñ çalgısı çün kim tâs olur
Şerbet-i vaşluñ içen dil-hasta ey ârâm-ı cân
Bî-gümân ölmez adı hem Hızr u hem İlyâs olur
Dâne-i eşküm ki damdı gözlerümden sînemi
Deldi arhamdan revân oldu yakîn elmâs olur
Eyle urgıl kim hadengüñ sînde eglenmesün
Korharam peykânları sînemde kalsa pâs olur

Çünkü bîmâr oldu hicrûñden perîşân Edhemî
Şehd-i la'lûñden ʿilâc it kim şifâe'n-nâs olur

5

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Yüzün görsetmege ol meh men miskîne ʿâr eyler
Eger şad-sâle râh olsam revân görgeç kenâr eyler
Nihânî varmağ olmaz gice hem kûyına yüzünden
Çıhar bir şu'le kim andan ki baḥsan âşikâr eyler
Perî andan görünmez âdeme kim ol gülendâmuñ
Yüzün görgeç eger ḥurşîd olursa şermsâr eyler
Lebi ʿaksi kılur gül rengini ḥamrâ velî ḥâlî
Saba her geh ki yetse kârvân müşkbâr eyler
Meni öldürmege urmaz dil etrâfına oḥ ammâ
Ki tâ cân çıḥmaya tenden bu sehm ilen ḥişâr eyler
Kıyurma ger teraḥḥum kılmasa yâr Edhemî bir gün
Menüm âh-ı ciger-sûzum aña elbette kâr eyler

6

Mef'ûlû fâ'îlâtü mefâ'îlû fâ'îlün

Men mest idüm cihânda müdâm olmadın henüz
Eṭvâr-ı bezm ü sâkiye nâm olmadın henüz
La'lûñ şarâbı şîşeye koymuşdı cinn kimi
Pâ-mâl idüp cihânda ḥarâm olmadın henüz
İçdüm lebûñ şarâbını çün âb-ı zindegî
İskender ile Hızra peyâm olmadın henüz
ʿİşkuñ ʿimâret itmiş-idi dil ḥarâbesin
Ol âsitâne bende gulâm olmadın henüz
Mest itdi ehl-i ʿâlemi mestâne gözlerûñ
ʿÂlemde ism-i bâde vü câm olmadın henüz
Kaşuñda men sücûd ider idüm çü Edhemî
Yerde binâ-yı Kâ'be tamâm olmadın henüz

7

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

Gün didüm ruḥsârûña sehv eyleyüp kılğıl mu'âf
ʿÂrızuñ tek eylemen bîmâr ilen gön'lüñi şâf
Ay eger günden münevverdür velîkin ol daḥı
Şu'leni şem'î cemâlûñden alupdur bî-güzâf
Kim yüzüñdendür anuñ yüzi güneşdendür kimi
Bir gice burḳa yüzüñden al ki gitsün ihtilâf
Öyle nâzıkdür tenüñ kim derz man mecrûḥ olur
Yâsemenden ger töşek kılsañ kızıl gülden lihâf
Ey İlâhî isteyen çoḥ gezmegil vîrânede
Olmasuñ a'mâ gön'üller mülküñi kılğıl tavâf

Bâr-ı mihnet kim çeker hicründe bîmâr Edhemî
Hâk ilen yeksân olupdı her zamân ger çekse Kâf

8

Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

Meleksin yâ perî fark itmen el-Hakk
Saña âdem dimekdür küfr-i muṭlaḳ
Senüñ ra'nâ boyuñ cân gülşeninden
Gidenden berlü gitdi cümle revnaḳ
Firâḳuñdan nigâra ağlamağdan
Elümde ḳan dolar içdükçe zevraḳ
Seni ister felek men tek şeb ü rûz
Elinde iki ḳandîl-i mua'llaḳ
Murâdı ḥaşıl oldı Edhemînüñ
Cemâlün görgeç oldı Hakkâ mülḥaḳ

9

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bir daḥı tapsa vişâlün ni'metinden behre dil
Ḳatlanurdı men teki miñ zahmet ilen ḳahra dil
Ay yüzüñ görmekligüm çün ḥaḳḳ düşmendür maña
Ger Ferîdün olsa tenhâ neylesün bir şehre dil
Ḥublaruñ 'ahdi kimi elbette belin sındurur
Bağlasa iḥlâs ilen her kim bu fânî dehre dil
Görmedüm 'âlemde bir sâ'at ḥayâtumdan ḥuzûr
Tâ giriftâr oldı ol gülçehre-yi bed-mihre dil
İsteyen dürdâne vaşluñdan nigâruñ Edhemî
Şıdḳ ilen ḡavvâş olup salmaḡ gerekdür baḥre dil

10

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Yine bülbül tek meni dîvâne kıldı bûy-ı gül
Dimeḳ olmaz ise kim nâzûḳ düşüpdür ḥûy-ı gül
Surḥrûy andan olupdur gül ki ḳanlu yaşımı
Su yerine aḥıdur 'aynum revândur cûy-ı gül
Tâze gül eylerdi yüzüñden gedâlûḡ reng ü bû
Ger inanmazsañ maña uş yüzüñ uşta rûy-ı gül
Dil-berüñ yanında aḡyâr olsa ey dil ḡam yime
Ḥâr olur bilmez misüñ peyvestedür pehlûy-ı gül
Gül yüzi şevḳından öldi Edhemî çün dil-berüñ
Ḳabr içinde yüzini döndürmeñ illa sûy-ı gül

11

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Görende uyḡuda ol çeşmi mest-i ḥâb olurum
Niḳâbı alma yüzüñden ki der-niḳâb olurum

Güneş yüzüñ görüben olmasaydı bağrum su
Harâretinden anuñ ey kamer kebâb olurum
Kapuñda müddei'ni gördüm isterem kim ölem
Neden ki izzet ilen ölmesem harâb olurum
Ne yerde bir gice yatsam tufânlu yaşumdan
Zemin deñiz olup üstünde çün habâb olurum
Sorarsa Edhemî kimdür deyi şabâ bildür
Kemîne hâk-i kef ü pâ-yı to türâb olurum

12

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Dilâ 'ışkı vañan dutdı gönül mülkinde me' vâ hem
Meni seyr-i âlemde bed-nâm itdi sivâ hem
Perîşân kâküli cân almağa yetmez mi ki her-dem
Görünür 'işve birlen 'aynuma ol qadd ü bâlâ hem
Dahı seyrâne çıhma mest olup menden kabûl eyle
Kerem kıl halk içine düşmesin âşûb u gâvâ hem
Fırâkuñ miñnetinde ağlamağdan kanlu yaşumdan
Leb-â-leb doldı ey cevri firâvân rûd u deryâ hem
Gönül evşâf-ı hüsninden nigârûñ vâlih olmuşdı
Cemâlin görgeç oldı Edhemî âşüfte şeydâ hem

13

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Sordum ağzumdan lisân virmez hayâl-i huredân
Gün qarardı 'aynuma gönlüme dâr oldı cihân
İmtihân eyler teninde 'âşıkın şemşîrini
Sîne-i 'uşşâk olur her-dem hadengine nişân
Oñına şol kâfirûñ sînemde menzil dutdı dil
Muştafanuñ hükmidür hürmet gerek ber-mihmân
Gözleri âhîr zamânûñ fitnesinden sordı dil
Söyledi bir 'işve kılgıl kim olur âhîr zamân
Cân virür dirdim meni yanuñda görgeç müddei'
Halk inanmaz Tañrıçün bir kâtle kılgıl imtiñân
Hâliş ol altun gibi olsun derûnuñ bî-ğam
Edhemî odlara yansun 'ışk ile sînen hemân
Oldı cevruñden perîşân Edhemî senden ırâğ
Yaşın ahıdur zemîn gök kimin ağlar âsumân

14

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Ne serhoşdur gözüñ yâ Rab kim ayrılmaz humâr andan
Ne âteşdür yüzüñ bilmen yanar gönlümde nâr andan
Ruñ u zülfüñden olmuşdı ezelden nûr ilen zulmet
Nümûdâr oldı şimdi ey perî leyl ü nehâr andan

Yüzüñ görset didim tâ ölmüyem görsetmedi öldüm
Utanmaz kabrüm üstünde geçer her-dem süvâr andan
Zi-bes kim yola bağıdım sen perînüñ intizârından
Kem oldu ʿömrüm amma yaşlu ʿaynum oldu çâr andan
Hâdengüñ ile bitdi Edhemî bağrında kim aşlâ
Yılan hem idebilmez bir kâdem menzil güzâr andan

15

Mefʿûlü fâʿilâtü mefâʿilü fâʿilün

Hicrûñ gamıyla düşdi göñül bende neylesün
Taḳdîr işini Tañrı bilür bende neylesün
Zerd oldu ʿârîzuñ göricek şermden güneş
Yüz görmesendi olmasa şermende neylesün
Men bî-nevâ cefâ-yı cihânuñ hesâbı yoḥ
Sen söyle munca derde bu derdmende neylesün
Miñ yara var göñülde ʿilâc idebilmezem
Cemşîd olursa bir kişi miñ fende neylesün
Şevḳuñlen öldi ʿâkibetü'l-emr Edhemî
Şiʿri kimi cihânda perâkende neylesün

16

Mefʿûlü fâʿilâtü mefâʿilü fâʿilün

Ciger yüz yirde rîş oldu elinden yâra bildürmen
Eger yüz yirde rîş olsa munuñ tek yara bildürmen
Açar râz-ı nihânı ʿâleme feryâd ilen göñlüm
Meni miñ pâre kılsañ Ḥaḳḳ bilür deyyâra bildürmen
Melâ'ik râzınâ maḥrem degül bir gün mecâl olsa
Saña ʿarz eyleyem aḥvâlümü anlara bildürmen
Ḥayâdandur yüzüm dîvâra dutup derd-i dil kılsam
Teḡâfûl ḥâdden ötdi dañla kim dîvâra bildürmen
Kılurlar serzeniş her-dem şikâyet kıldığım yâra
Disinler Edhemî ölsem daḥı bî-çâre bildürmen

17

Mefʿûlü fâʿilâtü mefâʿilü faʿilün

ʿÖmrüm tükendi miḥneti ol meh-liḳây ilen
Yâ Rab gedâyı ʿışḳa sataşdurma bây ilen
Dönmen yoluñda ey yüzi gül ḥâk olursa ten
ʿAhd eyledim Ḥudâ vü resûl-i Ḥudây ilen
Ölgeç menümçün aḡlamañ ey dostân velî
İltün revân maḳâmuma âvâz-ı nây ilen
Tufân-ı âba virmiş idi yir yüzün tamâm
Çeşmüm yaşı ki dün gice bahş itdi çay ilen
Gel çıḡma şimdi râh-ı tevekkûlden Edhemî
Kim menzile irişmedi dil ʿaḳl u rây ilen

18

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey meni sevdâ-yı ışk ilen giriftâr eyleyen
Nâ-tüvân çeşmi kimi peyveste bîmâr eyleyen
Bizleri rûz-ı ezelden vâlih itmiş sizlere
Mihr ilen mâhı cemâlünden nümûdâr eyleyen
Su yirine kanımı töksün kül itsin bağrumı
Pâsbân için ser-i kûyuñda dîvâr eyleyen
Ehl-i âlem sengsâr itdi maña kâr itmedi
Bir gül atduñ Hakk bilür oldur maña kâr eyleyen
Fırkatinden Edhemî öldi temâşâ kılmağa
Olmasun şehrâda Ya'kûbı haberdâr eyleyen

19

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Kanı dolmuş dil kim eyler gice zârî gündüz âh
Hadd ü hâlün hasretindendür bilür mihr ü mâh
Beñzedürdüm hüsnuñe mâhı müdâm olsa tamâm
Kul iderdüm çeşmuñe nergis eger olsa siyâh
Bendegâna kıl nigâhı iltifât u it kerem
Çünki sensin mülk-i hüsne kârsâz u pâdişâh
Vardurur aynuñ zekâtı men zekâtı aynuñuñ
Tâ yaman gün görmeye bir kez maña kılgıl nigâh
Ger melek dirsem saña yâ Rab inanmazlar mı halk
Yâ disem rûh-ı mücessemsin kim eyler iştibâh
Gamze-i fettân gibi biz saña cellâd olmayuz
Âşıkun öldürmege lâzım size hayli sipâh
Kaşuñ teşbîh iderler aceb kim mâh-ı nev
Şâdıluğdan her zamân gökyüzine daşlar külâh
Coz ki çekmüş kirpügi cân kâsdın eyler Edhemî
Her muhakkâr nesne yâ Rab ne hâcetdür siyâh

20

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Dü zülfî aksini tâ gördi dil cebîn-i kamerde
Figân-ı vâh ile ay gözgüsine bağladı perde
Oñuñla nañl-ı asel da'vî kıldı tâ düzeler ev
Yüz anca ev yasadı oñuñ uş bu odlı ciğerde
Dişüñle kılduğıçün da'vî incü nice kim uğrı
Delündi burnı gör uş çizgünir bu devr-i kamerde
Haçan ayağına men tek süreydi rağbet ilen yüz
Şabâ saçuñ koñusun tapmasaydı sünbül-i terde
Su kimi sayru gönül derlemişdi tığını çekdi
Egerçi yahşi degül Edhemî su hasta-i derde

SONUÇ

Kaynaklarda Edhemî hakkında çok az bilgi mevcuttur. *Tuhfe-i Nâilî*'de ve *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*'nda Edhemî'nin Fatih Sultan Mehmet ya da II. Bayezit devri şairlerinden olduğu belirtilmiştir. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri* adlı eserinde Edhemî'nin Hurufî tarikatine mensup mutasavvıf bir şair olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu bilgilerin ele aldığımız Edhemî'yle ilgisi olup olmadığı net değildir. Azeri Türkçesiyle kaleme alınan divandaki bir kasidede “Yakub” ismi kullanılmış ve bu şahsa övgüler dizilmiştir. Eserin Azeri Türkçesiyle yazılmış olması ve telif tarihinin Akkoyunlu devleti dönemine denk gelmesinden dolayı sözü edilen şahıs Sultan Yakup'tur. Eserden elde edilen bu bilgiler sonucunda Edhemî'nin Akkoyunlu topraklarında Sultan Yakup zamanında yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Edhemî Divanı'nda toplamda 2 kaside, 91 gazel mevcuttur. Bu da Edhemî'nin bir gazel şairi olduğunu ortaya koymuştur. Gazellerinde lirik anlatımı benimseyen Edhemî bunu sağlamak için tasavvufî imgelerden yararlanmışır. Kafiye, redif ve ses benzeşmelerinden faydalanarak iç ahengi sağlamaya çalışmıştır. Farsça, Arapça ve Türkçe kelimelerden oluşan başarılı terkipler kullanmıştır. Türkçe kelimelerdeki ses değişimleriyle Azeri Türkçesinin özelliklerini yansıtmıştır. Aruzu başarılı bir şekilde uygulayan Edhemî aruzun remel, hezec, müctes, muzârî ve hafif bahirlerinde çeşitli kalıpları kullanmıştır. Şiirlerindeki şekil ve anlam benzerliklerinden dolayı Şeyhî, Ahmet Paşa, Mesihî ve Karamanlı Nizâmî ile etkileşim içindedir. Atasözleri ve deyimleri kullanması onun halk kültürüne yakın biri olduğunu göstermiştir.

XV. yüzyıl Azeri sahası şairlerinden Edhemî, şiirlerinde özellikle Azeri Türkçesiyle ilgili kullanımları yansıtmaları ve halk kültürüne ait malzemelere yer vermesi bakımından Türk edebiyatından yer almayı hak eden bir şairdir.

KAYNAKÇA

- Bilgin, A. A. (2001). Karamanlı Nizâmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 24, s. 453-454). TDV Yayınları.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk Şairleri* (Cilt. 3). Suhulet Basımevi.
- İnehân-zâde, M. N. (1949). *Tuhfe-i Nâilî* (Cilt. 1). MEB Yayınları.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İsen, M. & Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divânı*. Akçağ Yayınları.
- İsen, M. (2015). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (9. Baskı). M. İsen (Ed.), Grafiker Yayınları.
- Komisyon, (1947). *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Katalogu* (Cilt. 1). MEB Yayınları.
- Kurnaz, C. (1999). *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*. Akçağ Yayınları.
- Macit, M. (1996). *Divân Şiirinde Ahenk Unsurları*. Akçağ Yayınları.
- Mengi, M. (1995). *Mesihî Dîvânı*. AKM Yayınları.
- Seferli, E. G. & Yusifli, X. H. (2021). Azerbaycan Eski Türk Edebiyatı (Cilt. 2). <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10854,girispdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 30.08.2021

- Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (10. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. MEB Yayınları.
- Turpcu, F. (2016). *Karamanlı Nizâmî Divanı'nın Yeni Bir Nüshası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.